

Pregledni naučni rad
UDK:159.922.7:177.8-053.3/.6
DOI:10.7251/ZND2501045S

IZAZOVNA PONAŠANJA DJECE PREDŠKOLSKOG UZRATA

Doc.dr Edisa Šljivić¹⁴

*Savjetnik za predškolsko vaspitanje JU „Dječije obdanište“ Živinice
Evropski univerzitet Brčko distrikt*

***Apstrakt:** Disfunkcionalnost društva sve više utiče na pojavu raznih oblika devijantnog ponašanja djece i mladih. Asocijalno ponašanje mladih je sasvim uobičajna pojava čiju fenomenologiju proučavaju razne naučne discipline, a u cilju sagledavanja što adekvatnije prevencije takvih pojava. Ipak, neki socijalno neprilagođeni oblici ponašanja sve više se uočavaju i kod djece predškolskog uzrasta. Takvi oblici ponašanja, ako se u tom periodu ne koriguju mogu postati ozbiljan problem u školskom uzrastu kada su djeca izložena i većim uticajima rizičnih faktora. Zato je adekvatna socijalizacija djece predškolskog uzrasta jako važna. Upravo i cilj ovog rada je da ukažemo na izazovna ponašanja kod djece predškolskog uzrasta koja ako se ne preveniraju i ne kontrolišu mogu postati ozbiljan problem u njihovoj socijalizaciji i samom odrastanju.*

***Ključne riječi:** izazovna ponašanja, djeca predškolskog uzrasta, prevencija, porodica.*

Uvod

U savremenom svijetu individualističke kulture, postmodernom društvu, nije lako vaspitavati dijete. Jasne smjernice bazirane na apsolutnom poštovanju stava su prošlost. Vaspitanje treba biti usmjereno na stalno prihvatanje promjena, jer teško da će život kako ga živimo danas biti prihvaćen za 20 ili 30 godina. Autoritativne porodice koje postavljaju jasne granice i pravila, a pružaju toplinu i oslonac, ideal su kojem teže mnoge porodice, ali zbog nedostatka vremena, znanja i energije, teško su im ostvarljive. Osim toga vaspitanje se s

¹⁴ edisa-slj@hotmail.com

porodične sfere sve više prebacuje na institucionalne oblike. Djeca danas u jaslicama i vrtićima borave i po 10 sati dnevno (Macanović, 2020).

U životu svakog djeteta jednom dođe vrijeme kada se prvi put suoči sa svojim vršnjacima, novom sredinom potpuno drugačijom od porodičnog i kućnog okruženja. Za neku djecu je to tek vrijeme polaska u vrtić, a za druge možda i nešto ranije. Istina je da su roditelji najznačajniji ljudi u djetetovom životu jer predstavljaju najveći dio okoline u kojoj se razvija djetetova ličnost, ali su vršnjaci oni pomoću kojih dijete isprobava i spoznaje različite strane svoje ličnosti. Takođe, roditelji su često i jedini model i uzor ponašanja u tom periodu, pa djeca nemaju priliku da se upoznaju i sa širim okruženjem i većim brojem djece i odraslih. Jedna od prvih vaspitnih institucija u koju djeca dolaze jesu vrtići. U njima su aktivnosti usmjerene na što adekvatniju socijalizaciju. Dečiji vrtić je ustanova u kojoj djeca, pored usvajanja određenih programskih sadržaja, sveopšte njege i razvijaju opšte stavove, načela, odnose prema drugim vršnjacima, uče socijalne i komunikacione vještine, razvijaju ličnost, specifične interese, odnos prema društvu i sl., ali to je i „mjesto dijaloga, saradnje i zajedničkog učenja“ u kojem je koncentrisano znanje i emocije koje djetetu pružaju optimalne mogućnosti i zdravog i prirodnog razvoja. U takvoj ustanovi zajednici koja uči, vaspitači djeci i njihovom učenju pristupaju s uvjerenjem da djeca uče čineći i saradujući s drugom djecom i odraslima, u bogato opremljenom i raznovrsnom okruženju, uz mnoštvo zanimljivih i neoblikovanih materijala koji potiču na aktivnosti i promovisanju istraživanja, saradnju i samostalnost djece. Međutim, predškolska ustanova je i mjesto gde se djeca susreću s „neprihvatljivim ponašanjem“ svojih vršnjaka. U vrtićima djeca ovog uzrasta često nesvjesno prihvataju takvo ponašanje, jer im se čini smiješnim, drugačijim od onog na koje su navikli, zbog kopiranja ponašanja svoga druga i sl. Pored poželjnih oblika ponašanja djeca često prihvataju i neke neželjene oblike ponašanja koje prihvataju od svojih vršnjaka. Gurkanje, pokazivanje jezika, psovke, agresivnost prema drugarima samo su neki od najčešćih neželjenih oblika ponašanja koje primjećujemo kod djece predškolske dobi. Razlike između poželjnog i prihvatljivog, i nepoželjnog i neprihvatljivog ponašanja zavise od mnogo faktora. Djeca koja imaju teškoće u socijalizaciji mogu razviti različite oblike neprihvatljivog, pa i agresivnog ponašanja. Često djeca koja imaju poteškoće u komunikaciji, stidljiva djeca, te djeca bez razvijenog osjećaja samopouzdanja mogu imati teškoća u prihvatanju od strane vršnjaka, iako je moguće da su razvila prosocijalno ponašanje (Macanović, 2020). Svako dijete ponekad krši socijalne norme, ugrožava prava drugih ljudi ili oštećuje imovinu. Veliki broj djece prolazi kroz period manipulacije, pasivnog i

aktivnog otpora prema starijim osobama, laganja, krađe i bježanja iz škole, dok se onaj mali broj djece nasilno ponaša prema drugoj djeci ili je na neki drugi način agresivno. Dijete sa poremećajem ponašanja se od ostale djece razlikuje po intenzitetu, opsegu i učestalosti problematičnog ponašanja (Marković i sar., 2008). U mnogim slučajevima, simptomi poremećaja ponašanja pojavljuju se na predškolskom uzrastu, a stabilne manifestacije mogu se zapaziti tokom mlađeg školskog uzrasta. Bez obzira na termin kojim se označava i klasifikaciju kojom se određuje, načini ispoljavanja navedenih poremećaja ponašanja zavise od uzrasta djeteta, osnovnih obilježja temperamenta i ličnosti, uzrasta na kome su se smetnje pojavile i od uzroka koji su ih izazvali.

Poteškoće u ponašanju djece predškolske dobi

Istraživanja neprilagođenog ponašanja tokom XX vijeka na prvom su mjestu bila usmjerena na antisocijalno i neprilagođeno ponašanje djece školske dobi i adolescenata. Jako mali broj istraživanja je vezan za problem u ponašanju djece predškolske dobi. Istraživači smatraju da je upravo prvih pet godina nakon rođenja najvažnije kako za učenje različitih socijalnih vještina kao zamjena za agresivno ponašanje, tako i za istraživanja povezanosti rizičnih faktora s neprilagođenim ponašanjem djece (Brković, 2011; Macanović, 2020; Miljak, 2009).

Potreba ranog uočavanja rizičnih faktora iz neposrednog okruženja koji mogu biti faktori neprilagođenog ponašanja djece predškolske dobi, dobija sve veću pažnju zbog toga što su djeca, kod kojih je uočeno takvo ponašanje, često izložena riziku koji će možda biti prepoznat kao maloljetnička delinkvencija ili socijalno-patološko ponašanje u kasnijoj dobi. Naučno je potvrđeno, kako se neprilagođeno ponašanje djece i emocionalni problemi mogu javljati već u predškolskom dobu.

Ponašanja kao udaranje, guranje, vrištanje, neposlušnost ili povučenost glavne su prepreke razvoju socijalne kompetencije i kvalitetne socijalne mreže. Tipičan dječji razvoj uključuje manifestiranje takvih ponašanja u ranim godinama. Nije neobično da 2-godišnje ili 3-godišnje dijete više kada ne dobije što želi ili gura i udara kada mu drugo dijete uzme ili ne želi prepustiti igračku. Ipak, za takva ponašanja očekuje se da će se tokom vremena smanjivati i nestajati uslijed razvoja jezično-govornih, socijalno-emocionalnih, te vještina rješavanja problema. U stranoj literaturi može se pronaći podatak da 10% djece u vrtićima trajno ispoljavaju takva odstupanja u ponašanju u mjeri koja prelazi

okvire razvojne faze (Kuperschmidt, Bryant, Willoughby, 2000 prema Benedict, Horner, Squires, 2007).

Socijalno nepoželjnim oblicima ponašanja smatraju se sva ponašanja koje ne odgovaraju očekivanjima društva ili određenim društvenim normama i štetna su za funkcionisanje neke grupe ili društva (Sindik, Rendulić i Sindik, 2012). To su npr.: svađe, galama, psovanje, vrijeđanje, provokacije, udarci, ugrizi, štipanje, povlačenje za kosu, otimanje i uništavanje igračaka, ismijavanje, zadirkivanje, nedopuštanje igre s dugom djecom u skupini (Essau, 2006). Katkad je riječ u osveti, prijetnjama, zastrašivanju, ali i o odbrani sebe i drugih, o pružanju otpora, o pokušajima nametanja vlastitog mišljenja, o oponiranju i o zabranama (Haug-Schnabel, 1996).

Ipak treba biti obazriv prilikom upotrebe termina “poremećaji u ponašanju” posebno kada su u pitanju djeca. Kad je riječ o djeci rane i predškolske dobi, potrebno je s velikim oprezom upotrebljavati termin „poremećaji u ponašanju“ kako zbog izbjegavanja stigme, tako i zbog činjenice da je neke probleme u ponašanju djece (npr. plačljivost, agresivnost, povučenost) moguće relativno lako ukloniti uobičajenim pedagoškim postupcima (uvjeravanje, lični primjer, nagrada kazna, navikavanje itd.), ali i prilagođavanjem vaspitnog konteksta stvarnim potrebama djece. Stoga, primjerenije je govoriti o manama u ponašanju. Ako se takva ponašanja počnu češće i intenzivnije događati te predstavljati opasnost za djecu i okolinu, tada je riječ o „simptomu dubljih poteškoća“ koje je moguće nazvati poremećajima (Ljubetić, 2009).

Prema Miljković i Rijavec (2002) postoje osobine porodice i djeteta koje utiču na razvoj nasilnog ponašanja, kao i osobine vrtića koje mogu podstaći ili spriječiti pojavu nasilja.

1. *Porodica*. Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće, te nedovoljan nadzor i briga roditelja plodna su podloga za razvoj nasilničkog ponašanja djece. Svjedočenje agresivnom ponašanju obuhvata fizičku i verbalnu agresiju roditelja prema djetetu ili fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima. Korištenjem fizičkog kažnjavanja roditelj šalje djetetu poruku kako je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo. Vjerovatno je da će dijete koristiti slične metode i sa svojim vršnjacima. Takođe, ako je roditelj previše popustljiv kada je dijete tvrdoglavno i bez pravog razloga zahtijeva nešto, šalje mu poruku kako takvo ponašanje uspijeva kada se nešto želi postići.
2. *Individualne osobine*. Djeca koja su impulsivna, živahna, imaju višak energije, nemaju strpljenja, koja često pronalaze brza “rješenja” frustrirajućih situacija, ali i traumatizirana djeca podložnija su nasilničkom ponašanju. Okolina ih doživljava “netašnima” i može im pripisati “zločesto” ponaša

- nje, te se dijete počinje u skladu s tim i ponašati.
3. *Vrtić*. Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti sve djece te međusobno g poštovanja između vaspitača i djece i obrnuto, dovode do nasilničkog ponašanja u vrtiću. Nereagovanje vaspitača i stručnih saradnika na agresivna ponašanja djece i loš nadzor u određenim dijelovima škole (igralište, hodnik i sl.) samo olakšavaju nasilnoj djeci da budu agresivna i zastrašuju drug u djecu.

Oblici i karakteristike socijalno neprilagođenog ponašanja djece predškolskog uzrasta

Takođe, u dječijem vrtiću djeca uče i posmatrajući i oponašajući svoje vršnjake, preuzimajući tako različite obrasce ponašanja od kojih su neki društveno neprihvatljivi. Miljak (2009) smatra kako stupanjem u odnose s vršnjacima djeca upoznaju i neprihvatljivo ponašanje svojih vršnjaka, te u skladu sa svojom dobi, stavovima i osobinama ličnosti neka se i sama počinju tako ponašati. Najčešći oblici socijalno neprilagođenog ponašanja kod djece predškolske dobi su: neposlušnost, agresivnost, laganje, plašljivost i povučenost.

Neposlušnost

Neposlušnost je jedan od najčešćih oblika neprilagođenog ponašanja u dječijem uzrastu koji smeta odraslima. Ponekad su razlozi opravdani, a ponekad ne. Svaki roditelj stvara sliku o tome kakvo bi njegovo dijete trebalo biti pa kad nije takvo, on pokušava ispraviti ono što mu se u djetetovu ponašanju ne sviđa. Djeca ne razumiju riječ „dobar” jer je za njih to apstraktan pojam i za svako dijete može imati drugačije značenje. Neka su djeca po prirodi mirna, a neka živa i samim time lakše, odnosno teže roditelji vaspitavaju iste. Neposlušnost se može definisati kao i oblik pobune protiv autoriteta (Shapiro, 2002).

Dijete se odupire odraslima na više načina:

- otvorenim neprihvatanjem onoga što roditelj traži,
- ljutnjom,
- tvrdoglavošću, kada uporno radi ono što mu je zabranjeno,
- pasivnošću, izbjegavajući zahtjeve odraslih.

Kako neposlušnost znatno remeti proces vaspitanja, zbog manifestovanja tog poremećaja u ponašanju može doći do mnogih zastoja i odstupanja kao npr. usvajanja društveno poželjnih oblika ponašanja. Dijete sa takvim poremećajem u svim vaspitnim sredinama kontinuirano krši pravila, pa znatno otežava realizaciju vaspitnih sadržaja u vrtićima i drugim vaspitno – obrazovnim sredinama (Bouillet, Uzelac, 2007).

Agresivnost

Iako se nekada može sresti uvjerenje da je doba ranog djetinjstva lišeno agresivnosti, ovo stanovište je pogrešno. Iz želje da se na djecu gleda isključivo kao na dobronamjerna, naivna i nevina bića, nekada se gubi iz vida da su agresivna ispoljavanja prisutna od prvih dana života. Agresivnost je biopsihološki motiv koji je tu da svakoj jedinki omogući odbranu od prijetnje i zadovoljenje potreba. U tom smislu, agresivnost je sastavni dio mehanizama koji obezbjeđuju preživljavanje. Pitanje na koje, ipak, nije lako dati precizan odgovor je: kada agresija prestaje da bude samo adaptivni mehanizam, a kada postaje destruktivna. Dijete se rađa sa agresivnim potencijalom koji se raznim socijalnim uticajima oblikuje. Ono u toku života stiče sposobnost da se na odgovarajući način nosi sa svojim nagonima, pa tako i sa agresivnim. Do druge godine života učestalost i intenzitet agresivnih reakcija rastu i ostaju visoki sve do predškolskog uzrasta kada nivo agresivnosti postepeno počinje da opada sve do kraja puberteta (Shapiro, 2002).

Pod uticajem socijalne sredine i između 2. i 3. godine, dijete polako počinje da osvaja socijalni prostor. Ono sada zna da određene riječi i postupci izazivaju različite reakcije odraslih i koristi agresivnost da bi dobilo ono što želi. U ovom periodu je dominantna instrumentalnost agresivnog ponašanja i ispitivanje granica koje su (ili nisu) postavljene od strane odraslih. Dijete tako provjerava šta mu je dozvoljeno, a šta nije, i na koji način može dobiti ono što želi.

Katz i McClellan (2005) navode dvije teorije o tome zašto djeca iskazuju agresivnost, teoriju deficita i teoriju suficita. Prema teoriji deficita djeca su agresivna, jer im nešto nedostaje, na primjer neko socijalno umijeće. Tako će se djeca koja ne znaju izraziti svoje potrebe, poslužiti agresijom kako bi ostvarila svoje ciljeve. Teorija suficita tvrdi da su djeca agresivna jer se ne znaju nositi s visokim razinama bijesa. Takvu je djecu potrebno naučiti da kontrolišu svoje agresivne porive.

Međutim da bi smo govorili o etiologiji i fenomenologiji agresivnosti neophodno je prvo objasniti značenje samog pojma. Agresivnost („razdoblja napada”) podrazumijeva fizički ili verbalni napad na drugu osobu. Ona se može javiti u obliku udarca, pljuvanja, grizenja (fizička agresija) ili u obliku uvrede ili prijetnje (verbalna agresija). Žužul (1989) agresivno ponašanje definiše kao svaku reakciju izvedenu s namjerom da se nekom drugom nanese šteta ili povreda bilo koje vrste bez obzira da li je ta namjera do kraja realizovana. Agresivnost može biti također izravna i neizravna. Izravna uključuje: rujanje,

ponižavanje, vrijeđanje, kritikovanje, naređivanje i zahtijevanje podređenosti, naguravanje, udaranje, čupanje. Neizravna je teže uočljiva kao npr. namjerno isključivanje djeteta iz grupnih igara, ogovaranje itd. Kada govorimo o agresivnosti u dječijem vrtiću onda zapravo govorimo o svađama, galami, psovanju, vrijeđanju, provokacijama, udarcima, ugrzima, štibanju, povlačenju za kosu, otimanju i uništavanju igračkaka, ismijavanju, zadirkivanju i zezanju. Ovakvi postupci zapravo ukazuju da agresivnost kod male djece uvijek znači ili odbranu nečega ili borbu za nešto. Agresivnost se može posmatrati kroz različite aspekte i pomoću različitih teorija (Macanović, 2020).

Da bi se spriječila agresivnost, dijete treba uvjeriti kako takvo ponašanje nije poželjno ni prihvatljivo. Mnogi roditelji to ne prihvataju pa podstiču djecu da se brane agresijom. Da bi roditelj podučio dijete o nepotrebnosti i nepoželjnosti takva ponašanja, ne smije ga tući, jer se tada čini ono što je djetetu zabranjeno, a njemu je dopušteno. Dijete se treba učiti isticati među vršnjacima na prihvatljiv način, a ne tučnjavom. Tuču treba prekinuti razdvajanjem, a ne traženjem krivca. Djetetu treba pomoći da odraste ističući dobre strane njegova ponašanja (Macanović, 2020).

Agresivnost, uz dječije eksternalizirane probleme, predstavlja jedan od uobičajenih problema socijalizacije. Agresivnost djece često je povezana sa prihvatanjem djeteta u grupi vršnjaka. Dječaci koji se upuštaju u neprimjerno, antisocijalno ponašanje često postaju nepopularni, za razliku od dječaka koji uspostavljaju interakciju s drugom djecom (Dodge, 1989. prema Brajša – Žganec, 2003).

Kada roditelji kritikuju, ismijavaju, negiraju dječije emocije i kažnjavaju svoju djecu, djeca češće manifestuju neprilagođene oblike ponašanja poput plača, agresije, inata. U takvim porodicama često su hostile interakcije, a djeca oponašaju agresivna i neprijateljska ponašanja svojih roditelja (Davies i sar., 2002). Značajni prediktori agresivnog ponašanja i eksternalizirani problem djece predškolske dobi su različite individualne karakteristike djeteta, te situacijski faktori, a manifestovanje agresivnog ponašanja i eksternaliziranih problema u predškolskoj dobi povezano je sa agresivnim i antisocijalnim ponašanjem kasnije u životu (Gottman i sar., 1997). Neka su djeca po svojim individualnim karakteristikama impulsivna, sa niskom samokontrolom i visokom afektivnošću, pa ako pri tome još imaju roditelje koji nisu svjesni dječijih emocija i koji pribjegavaju oštrom i neprilagođenom disciplinovanju doći će do manifestovanja agresivnog ponašanja (Brajša – Žganec, 2003).

Agresivno ponašanje često je motivisano ljutnjom, bijesom kojeg u predškolskoj dobi najčešće izazivaju frustracije u odnosima hranjenja, spavanja

i primanja pažnje, prisila u procesima navikavanja, ometanje inicijative, potreba dijeljenja predmeta s drugom djecom i sl.

Laganje

Laganje je sastavni dio djetetova razvoja, odrastanja i formiranja ličnosti. Djeca lažu iz različitih razloga. Laganje nije ozbiljan problem ukoliko se ne pretvori u naviku ili kompulzivnost. Kao i u slučaju drugih oblika socijalno neprilagođenog ponašanja djece ovog uzrasta, identifikacija problema laganja u početnim fazama može mnogo značiti za efikasno rješavanje tog problema (Macanović, 2020).

Djeca lažu iz različitih razloga. Nekada su ti razlozi opravdani, a nekada nisu. Veoma mala djeca još uvijek nisu sposobna razlikovati stvarnost i maštu. Osim toga, djeca te dobi lažu, jer zaboravljaju događaje i osobe (Buljan Flander, Bačan, Matešković, 2010).

Dijete laganje kao oblik ponašanja pokazuje u četvrtoj i petoj godini kako bi postiglo željeni cilj, pravdanje, nešto prikrilo, kod izbjegavanja kazne, neželjenog posla, dobivanja nagrade i slično (Bouillet & Uzelac, 2007). Djeca na ovom uzrastu često izmišljaju događaje, ličnosti i mjesto dešavanja. Često je to plod njihove mašte, a često i reakcija na strah od kazne ili neke neželjene reakcije od strane roditelja ili neke druge osobe. Laganje nekad može biti simpatično, ali u slučajevima kada se ponavlja kontinuirano može predstavljati problem u starijem uzrastu. Zato je jako bitno razgovarati sa djecom i objasniti im posljedice koje mogu proisteći iz laganja i zašto ne treba lagati. Laži kod djece ovog uzrasta se najčeće mogu podijeliti na laži zbog sebe (eng. self-oriented lies), na laži zbog drugih (eng. other-oriented lies) te na društvene laži (Damjanović, Ljubin Golub, 2009).

Plasljivost

U određenoj fazi emocionalnog razvoja sva djeca se više ili manje boje mraka, samoće, nepoznatih osoba i drugih nepredvidljivih situacija i događaja. Plasljivost je u ranom djetinjstvu normalna pojava, a o socijalno neprilagođenom ponašanju govorimo ako je osjećaj straha srazmjeran uzroku istog. Ova pojava se može razviti kod djece koja nemaju dovoljno društvenog iskustva, a naglo su stavljena u neku od društvenih situacija, kao npr. dolazak u dječiji vrtić. Plasljivost je znak da se dijete osjeća nesigurno, ugroženo, da je njihovo samopouzdanje veoma slabo (Bouillet, Uzelac, 2007). Plasjenje djeteta u raznim

situacijama stvara u njemu osjećaj nesigurnosti, što može biti presudno za razvoj cijele njegove ličnosti. Izazivanje straha kod djeteta može dovesti do psihičke traume, mucanja ili težih oblika u ponašanju (Shapiro, 2002).

Strahovi od gubitka i razdvajanja pojačavaju se početkom vrtićke dobi kada dijete po prvi puta ostaje negdje bez majke. Dijete osjeća nesigurnost zbog promjene, boji se kako njegov svijet više nikada neće biti isti kao prije. Osjeća se kao da ga je majka napustila. Taj je strah povezan s velikom boli, koja ponekad treba suze da bi popustila. Pri tome dijete je izloženo velikoj unutrašnjoj napetosti, koja utiče na ostale aspekte njegovog ponašanja. Taj strah dovodi do toga da se dijete kod kuće ne razdvaja od majke, drži se za nju i neprijateljski je raspoloženo prema njoj, jer ga je napustila. Ono je izgubilo kontrolu nad sobom, jer se njegov dosadašnji svijet promijenio. Ne postoji nikakav recept prema kojemu bi se uklonile faze plakanja kod djeteta. Ipak, jedna od neprimjerenih reakcija nekadašnje pedagogije što se i danas omakne jest: „Srami se!“ Takve riječi dijete čine još nemoćnijim i očajnijim. Ono treba podršku i rutinu. Svaki vrtić praktikuje određene navike u određeno doba dana pa tako i dolazak roditelja po djecu što njima nudi određenu sigurnost da će se roditelji vratiti po njih (Ennulat, 2010).

Takođe, plašljivost mogu uzrokovati pretjerane ambicije roditelja koji djetetu postavljaju zahtjeve kojima ono po svojim psihofizičkim sposobnostima nije doraslo. Djeca su plašljiva i razmažena kad se nađu u situaciji u kojoj gube stečene povlastice. Takva su djeca kod kuće obično vrlo živahna, slobodna, spontana, a u vrtiću povučena, šutljiva i plašljiva. Djeca često postaju plašljiva i zbog emocionalnog hladnog vaspitnog pristupa, jer nedovoljna emocionalna prihvaćenost izaziva u djetetu osjećaj ugroženosti, koji se ispoljava u obliku tjeskobe, te zbog pretjeranog zaštitničkog vaspitanja, kada dijete doživljava strah svojih roditelja i uči ga imitacijom. Sa djecom koja pokazuju izraženu plašljivost socijalno-pedagoški tretman ili pristup treba da bude usmjeren na ohrabrivanje i osamostaljivanje takve djece (Macanović, 2020).

Pojedini autori (Shapiro, 2002) pretpostavljaju da se 15 do 20% djece rađa s prepoznatljivo stidljivom i plašljivom naravi, što ih ugrožava i od lakših i od ozbiljnijih problema. Plašljivost se smatra tako snažnom urođenom crtom koja se može ustanoviti u prvim sedmicama života. Ako stavimo mobilni telefon ispred plašljivog djeteta ili pustimo traku s nepoznatim glasovima, ubrzava mu se rad srca i takva djeca glasno zaplaču uz grčevite pokrete. Ipak, istraživanja provedena na ljudima i životinjama pokazala su da se zavisno o načinu na koji se roditelji odnose prema plašljivom djetetu, ta osobina može preoblikovati.

Povučenost

Povučenost označava ponašanje djeteta koja je pretežno tiha, mirna, usamljena, koja mnogo mašta, igru često napušta nezadovoljna. Ova pojava takođe ukazuje na socijalno neprilagođeno ponašanje djece. "Povučenost je česta popratna pojava plašljivosti, a odraz je lične nesigurnosti i nepovjerenja u druge. Posrijedi je manjak zadovoljavajućih socijalnih odnosa, koji rezultiraju neugodnim emocionalnim stanjem, a najčešće su posljedica nezadovoljenih potreba za pripadanjem i ljubavi" (Bouillet, Uzelac, 2007: 191).

Povučeno dijete je tiho i izbjegava društvo druge djece. Povučena djeca na svijet dolaze s neuronskim sklopovima koji uslovljavaju njihovo reagovanje čak i pri blagim oblicima stresa izazvanog neizvjesnošću situacije. Njihovo srce od početka brže kuca u novim situacijama u odnosu na njihove vršnjake. Ali isto tako moramo imati na umu kako je plastičnost dječjeg mozga vrlo velika i iskustva stečena u tom razdoblju mogu trajno uticati na formiranje neuralnih puteva koji će se održati čitavog života. Pri tome mogu biti odlučujuće što se djeci uskraćuju prilike da se sami za nešto izbore i na taj način steknu pozitivno iskustvo. Redovno ponavljanje takvog pozitivnog iskustva povučenoj djeci moglo bi donijeti više samopouzdanja i priliku da nauče upravljati svojim strahovima i svojim reakcijama. Prezaštićeno dijete nema takvu priliku jer se roditelji i na najmanji znak moguće neugode upliću i rješavaju situaciji umjesto djeteta (Macanović, 2020).

Roditelj koji čuva dijete od neugode i ličnih strahova, ne dopušta djetetu igru s drugom djecom, ne izlazi iz kuće s djetetom, ili je u svakoj situaciji uz njega, na taj način potiče razvoj povučenosti. Drugim riječima, pretjerana zaštićenost djeteta i držanje "pod staklenim zvonom" uskraćuje djetetu prilike da samo nešto bira, da rješava probleme i donese odluke. Takvo dijete se ne razvija kao i druga djeca koja ispituju, istražuju, komuniciraju s roditeljima, vršnjacima i drugim osobama u svojoj okolini. Takvo dijete nema mogućnosti da upozna drugu djecu jer ih se boji i u takvim situacijama doživljava neugodu, jer se nije pripremilo na različite situacije u djetinjstvu (Ćuturić, 1995).

Povučeno dijete iziskuje mnogo pažnje i osjećaja i ništa se ne može postići silom. Umnogo čemu veliku ulogu u razvoju povučenosti ima sam roditelj koji zbog određenih strahova ne dopušta komunikaciju s okolinom i uvijek je prisutan uz njega. Kad odraste, takvo dijete doživljava mnoge neugode, jer se nije pripremilo na njih u djetinjstvu. Isto tako jako je bitno povučenu djecu razumjeti i ne doživljavati ih kao osobe s nedostatkom. Djeca s problemom povučenosti su u većini slučajeva ugodna, dobra i poslušna djeca.

Zaključak:

Današnji tempo života ima za posljedicu različite oblike socijalno neprilagođenog ponašanja kod djece predškolske dobi. Upravo iz tog razloga važno je da odrasli nauče bolje razumijevati dijete i njegove potrebe. Posebno je važno naglasiti i potrebu istovremenog socijalno-pedagoškog rada sa djetetom i njegovim roditeljima, s obzirom na okolnosti da upravo stilovi vaspitanja često pridonose razvoju poremećaja u ponašanju. Svakako da najznačajniju ulogu u razvoju i učenju djeteta rane i predškolske dobi imaju njegovi roditelji, kao i ostali članovi zajednice, ali i vaspitači u ustanovama koje su potpora i dopuna porodičnom vaspitanju. Sve to ukazuje na potrebu prevencije djece i na ovom uzrastu. S primarnom prevencijom socijalno neprilagođenog ponašanja djece rane i predškolske dobi potrebno je započeti od njihova rođenja, osposobljavanjem roditelja za kvalitetno roditeljstvo, te stvaranjem uslova za kvalitetan razvoj i učenje u ustanovama ranog i predškolskog vaspitanja. Visok stepen kvaliteta života u porodici i predškolskim ustanovama temelj je zdravog i cjelovitog razvoja djeteta, ali i preduslov za rano otkrivanje i stručan tretman socijalno neprilagođenog ponašanja djece rane i predškolske dobi.

Literatura:

1. Benedict, E. A., Horner, H. H., Squires, J. K. (2007). Assessment and Implementation of positive behavior support in preschools, *Topics in Early Childhood Special Education*, 27, 174-193.
2. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007), *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
4. Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
5. Buljan Flander, G., Bačan, M., Matešković, D. (2010). *Nasilna ponašanja mladih - Zašto je ljubav važna?* Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.
6. Čuturić, N. (1995). *Zabrinjava me moje dijete: ponašanja djece od 2. do 6.godine*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Damjanović, N., Ljubin Golub, T. (2009). Metode otkrivanja laži. *Policija i sigurnost*, 18(2),222-236.
8. Davies, P., Harold, G., Goeke-Morey, M., Cummings, E. (2002). *Childrens emotional security and interparental conflict*. Monographs of the Society for Research in Child Development.
9. Ennulat, G. (2010). *Strahovi u dječjem vrtiću: priručnik za roditelje i odgojitelje; pomognimo djeci pri njihovu suočavanju sa strahovima*. Split: Harfa.

10. Gottman, J.M., Katz, F.L. & Hooven, C. (1997). Meta emotion: How families communicate emotionally. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
11. Haug-Schnabel, G. (1996). Agresivnost u dječjem vrtiću. Zagreb: EDUCA.
12. Katz, G. L. & McClellan, E. D. (2005). Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajateljica i učiteljica, Zagreb: EDUCA.
13. Ljubetić, M. (2009). Vrtić po mjeri djeteta. Priručnik za odgojitelje i roditelje. Zagreb: Školske novine.
14. Macanović, N. (2020). Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adoloscenata: Banja Luka: CMZ.
15. Marković, J., Mitrović, D., Ivanović Kovačević, S., Šobot, V., Srdanović, J. (2008). Karakteristike porodične strukture i komunikacija u porodicama sa decom sa poremećajem ponašanja. Aktualnosti iz neurologije, psihijatrije i graničnih područja, 16 (3–4), 24–31.
16. Miljak, A. (2009). Življenje djece u vrtiću – Novi pristupi u shvaćanju, istraživanju i organiziranju odgojno-obrazovnog procesa u dječjim vrtićima. Zagreb: SM Naklada.
17. Miljković, D., Rijavec, M. (2002). Bolje biti vjetar nego list / psihologija dječjeg samopouzdanja. Zagreb: IEP/D2.
18. Shapiro, L. E. (2002). Malo prevencije: kako roditelji mogu spriječiti probleme u ponašanju i emocionalne probleme djece. Zagreb: Mozaik knjiga.
19. Sindik, Z., Rendulić, D., Sindik, J. (2012). Spolne i dobne razlike u asertivnim i nepoželjnim oblicima ponašanja kod predškolske djece. U: Zbornik radova stručno-znanstvenog skupa - 18. Dani predškolskog odgoja Splitsko-dalmatinske županije "Mirisi djetinjstva", Split, 14-16.11.2012. (ur. B. Mendeš), str. 189-197. Split: Dječji vrtić «Čarobni pianino».
20. Žužul, M. (1989). Agresivno ponašanje. Psihologijska analiza. Zagreb: RZRKSSOH.

CHALLENGING BEHAVIOR OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Abstract: *The dysfunctionality of society increasingly affects the appearance of various forms of deviant behavior among children and young people. The antisocial behavior of young people is a very common phenomenon, the phenomenology of which is studied by various scientific disciplines, with the aim of looking at the most adequate prevention of such phenomena. However, some socially maladjusted forms of behavior are increasingly observed in preschool children. Such forms of behavior, if not corrected in that period, can become a serious problem at school age, when children are exposed to greater influences of risk factors. That is why adequate socialization of preschool children is very important. The goal of this work is to point out challenging behaviors in preschool children that, if not prevented and controlled, can become a serious problem in their socialization and growing up.*

Key words: *challenging behaviors, children of preschool age, prevention, family.*